

TEATR SƏNƏTİ

UOT: 792.071

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3490-1551>

DOI: <https://doi.org/10.52094/3005-9941.46.2024.021>

Sona Məmmədağa qızı Mikayılova
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Dram teatri və kino aktyoru kafedrasının
əməkdar müəllimi
Email: sonakhanim.mikayilova@admiu.edu.az

TƏLƏBƏ-AKTYORUN ROL ÜZƏRİNDƏKİ İŞİNİN İLKİN MƏRHƏLƏLƏRİNDƏ PEDAQOQUN ROLU

Xülasə: “Tələbə aktyorun rol üzərindəki işinin ilkin mərhələlərində pedaqoqun rolu” adlı məqalədə tələbə-aktyorların rol üzərində başlanğıc iş prosesi ətrafında geniş araşdırma aparılmışdır. Müəllif məqalənin başlıca istiqamətini aktyor sənəti ilə məşğul olan tələbələrin təcrübi qabiliyyətlərinə yönəlmiş, aktyor-pedaqoqlara bu istiqamətdə lazımı tövsiyələr vermişdir. Araşdırma zamanı K.S.Stanislavski və digər pedaqoqların bu istiqamətdə gördüyü işlər də nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: Aktyor, pedaqoq, sənət, teatr, məşq, rol, hazırlıq tamaşa, obraz, təcrübi, pedaqoq.

Tələbə-aktyoru bir peşəkar kimi yetişdirib tərbiyə etmək, onun istedadını yaradıcılığının məqsədəuyğun tələblərinə müvafiq istiqamətləndirmək kursun rəhbərinin, sənət müəlliminin pedaqoji ustalığından, onun tədris metodunun müasirlik mahiyyətindən asılıdır.

Pedaqoqu düşündürən əsas məsələ tələbə aktyorun istedadının imkanlarını genişləndirmək, onu rol üzərində müstəqil çalışmağa alışdırmaq, vərdiş halına salmaqdan ibarətdir. O, tələbəyə rol üzərində çalışmağı, obrazı əldə etmək, yaratmaq yollarını dərk etdirməyi qətiyyənlə unutmamalıdır.

K.S.Stanislavski rol ilə ilk tanışlığa bu cür yanaşdı: “O bu mərhələni, elçi rejissorun təşkil etdiyi gələcək ər-arvadın görüşü ilə, yaradıcılığın son mərhələsini – səhnə obrazının yaranmasını isə özündə aktyor və dramaturqun xüsusiyyətlərini birləşdirən yeni canlı insanın doğuluşu ilə müqayisə edirdi” [2, s. 322].

Bu mənada tələbə rol üzərində müstəqil işləmək üçün böyük və ciddi həvəslə çalışmalıdır. O, konkret olaraq hadisənin mənasını, əsas məğzini aydın şəkildə duyduğunu dərk etməlidir. Nəhayət, o hiss etməlidir ki, öz üzvi təbiətinin imkanlarını duya bilər, o qədər də mürəkkəb olmayan sadə bir personajın mənəvi həyatına yollar axtarır

tapmağı və “Mən varam” fikrini yaradıcılıq prosesində tətbiq etməyi bacarır. O, hələ etüddəki hadisənin əsas konfliktini, mənasını, məntiqini və yaxud hər hansı bir pyesdən kiçik bir epizodun fikir və məntiqini aydın şəkildə duyub canlandırmağı, ona nüfuz etməyi çox yaxşı dərk etməlidir.

Görkəmli teatrşünas, rejissor, alim İsrafil İsrafilov “Stanislavski və aktyor sənətinin qrammatikası” adlı kitabında geniş şəkildə aktyorun yaradıcılıq fərdiyyətinin təkmilləşmə prosesini K.S.Stanislavskinin sistemi əsasında əhatəli şəkildə tərtib etmişdir:

“I. Dərketmə mərhələsi:

1. Pyeslə və rolla ilk tanışlıq; təhlil. 2. Rolun səhnəyə bioqrafiyası, 3. İnsan ruhunun səhnə həyatının yaradılması; 4. Ehtirasların doğruluğu, hisslərin həqiqətəbənzərliyi; 5. Psixotexnika.

II. Rolun dərketmə prosesi:

1. Rolun bədii toxumu; 2. Rolun ikinci planı.

III. Yaşama mərhələsi:

1. Əgər ki; 2. Təklif olunmuş şərait; 3. Temporitm; 4. Məntiq və ardıcılıq; 5. Xarakterlilik.

IV. Təcəssüm mərhələsi:

1. Başqalaşma; 2. Əsas əməl; 3. Ali məqsəd; 4. Ali-ali məqsəd; 5. Fiziki əməl metodu; 6. Əməlin təhlili metodu” [4, 208].

Bu mənada ilkin mərhələdə pedaqoq çalışmalıdır ki, tələbə-aktyor öncə, təcrübə müddəti ərzində əldə etdiyi ilk vərdişləri, sənət haqqında öyrəndiyi qanunauyğunluğu böyük həvəs və ciddiliklə təkrar etsin. Keçirilən təcrübələr yenidən nəzərdən keçirilib yaradıcılıq axtarışlarının yolları diqqətlə təhlil edilsin. Rol üzərində iş zamanı aktyorluq sənətinin yaradıcılıq qanunauyğunluğunu öyrənən tələbə ilk addımlardan səhnədə nə edəcəyini sərbəst və aydın şəkildə dərk etməli, başa düşməlidir ki, gələcəkdə dolğun xarakter yarada bilsin.

Pedaqoq əvvəlcə ünsiyyət və dramaturji material üzərində yenicə işə başlayan tələbələrə görəcəyi işin məzmunu ilə tanış etdikdən sonra, rol üzərində işləməyi, rolun təhlil və tədqiqinə xüsusi fikir verməyi, onu bədii şəkildə canlandırmaq yollarını öyrətməklə məşğul olmalıdır.

Müəllimin məqsəd və vəzifəsi aktyor fərdiyyətini, onun istedadının müxtəlif cəhətlərini açmaq, tərbiyə etmək, püxtələşdirmək üzərində apardığı işi davam etdirməkdən ibarətdir. O, qarşıya qoyduğu yaradıcılıq işini, məqsədi, vəzifəni tələbə ilə birlikdə qarşılıqlı anlaşma şəraitində yerinə yetirməlidir. Nəhayət, müəllim tələbənin elmi şəkildə öz rolunu müstəqil təhlil etməyi, hadisəni və rolun hərəkətini müəyyən etməyi öyrətməli, bu vərdişi dərinlən tələbəyə aşılamalıdır. Bu, tələbənin gələcək fəaliyyətində böyük təcrübə əhəmiyyət kəsb edir.

İlk mərhələdə pedaqoqun aktyor-tələbələrin qarşısında bu kimi tələblər qoyması məqsəduyğundur:

1. Hər bir iş prosesinin əvvəlində aktyor treninqinin həyata keçirilməsi;

2. Tərəf-müqabillə qarşılıqlı əlaqə saxlamağa alışdırmaq üçün etüddən istifadə etmək;

3. Pyes üzərində işin ilk mərhələlərində pyesdən mövzuya, dövrə, personajın yaşına, xarakter və ritminə müvafiq etüdlər göstərmək;

4. Həyatı müşahidələrdən çıxış edərək rolun həyatına dair etüdlər göstərmək;

5. Rolun hərəkət ardıcılığını və müəllifin hadisələr xəttini tapmaq və əldə edilən nəticələri möhkəmləndirmək;

6. Tərəf müqabillə iş görmə zamanı hər dəfə birinci dəfədə olduğu kimi eşitməyi, başa düşməyi bacarmaq. Rolun mətni ilə sözaltı mənasını yaratmağa başlamaq, tərəf-müqabilə təsir etmək, sözlə iş görməyi bacarmaq, rolla bağlı müşahidə aparılan qeyd dəftərini təqdim etmək.

Məsələlərə inamla yiyələnmək üçün hər şeydən əvvəl tələbələr səhnə hadisələrinin mübarizə məntiqini dərk etdiklərini iş zamanı nümayiş etdirməyi bacarmalıdır.

Eyni zamanda onlar hadisələri dərk olunmuş şəkildə ifadə etməklə yanaşı, ana xətti və ali məqsədi hiss etdiklərini təcəssüm etdirməlidirlər. İlk mərhələdə tələbələr dramaturqun qələmə aldığı personajın təbiətini hiss etməlidirlər. Bu zaman rol üzərində iş prosesinin əvvəlində tələbələrə aşılınmış “öz adından çıxış etmək” prinsipindən fərqli olaraq (bu mənəm, həm də mən deyiləm) vəziyyəti ilə çıxış etmək lazımdır.

Tələbə-aktyor rolun səhnədəki və səhnədən kənar həyatını, tərcümeyi-halını təsəvvüründə canlandırmalı, bitkin, dolğun bir rol yaratmaq işinə tabe etməlidir. Aktyor sənətinə bəslədiyi münasibəti onun təxəyyülü ilk yaradıcılıq yollarında apardığı axtarışların dərinliyi, ciddiliyi bütün mürəkkəbliyi rol üzərində iş prosesində ilə öz əksini tapmalıdır. Ona görə ki, müəllim hiss etməli və görməlidir ki, sənət yolunda atılan ilk addımlar düzgün, səmərəli və faydalıdır. Tələbə öz üzərində müstəqil çalışdığı, rolu haqqında müstəqil düşünüb onu üzvi şəkildə canlandırmağı bacarmalıdır. Belə olmadan gələcəkdə tələbələrin öz istedadından səmərəli istifadə edəcəyinə də ümid bağlamaq çətinləşir. Buna görə də tələbə-aktyor keçdiyi fənnin elmi-nəzəri və təcrübi tələblərini böyük ciddiliklə öyrənməli və öz əməli işinə tətbiq etməlidir. Yalnız bu yolla müasir teatrın daima yeniləşən və zənginləşməkdə olan inkişaf tələblərini təmin etmək mümkündür. Buna görə də dərindən mənimsənilməsi, yaradıcılıq qanunauyğunluğu diqqətlə öyrəniləndə tələbə-aktyor nəzərdə tutduğu məqsədə doğru ardıcıl olaraq irəliləyə bilər, sənətə olan məhəbbəti artar, yaradıcılıq axtarışlarının dairəsi daha da genişlənər. Bu səbəbdən aktyor-tələbə sənəti öyrənərkən, səthiliklə barışmamalı, müəyyən bir məsələni yarımçıq öyrənmək hallarını qətiyyətlə aradan qaldırmalıdır. Bu yolla onda rol üzərində iş təcrübəsi və bacarığı tədricən artar.

Bütün bu kimi məsələlər tələbə-aktyora rol üzərində ciddi və faydalı çalışmasına zəmin yaradır. Rol üzərində iş zamanı sənətin çətin və maraqlı yaradıcılıq tələblərinə nüfuz edərkən daha böyük işgüzarlıq, rolu dərindən duyub onun xarakterik cəhətlərini tapmaq ehtiyacı yaranır. Nəhayət, məşq zamanı keçirilən bəhslərin dərindən mənimsənilməsi yeni dərkətmə, mənimsəmə üçün şərait yaradır, zəmin olur. Bu əməli təhlilin də tələblərini mənimsəməyə şərait yaradır.

Müəllim rolun həyatında hərəkətli, əməli təhlili (metod deystvennoqo analiza) məşq prosesində tələbələrə aşılamalıdır. Bu zaman müəllim tələbənin aqlını, üzvi təbiətini hərəkətə gətirməli, tələbə-aktyorun ifa edəcəyini ətrafında cəmləşdirməyi öyrətməli, yaratdığı personajın həyat və düşüncə tərzinə şüurlu münasibət bəsləməyi öyrətməyə xüsusi diqqət yetirməlidir. Əməli təhlil metodunu görkəmli pedaqoq, rejissor Zəminə Hacıyeva məhz bu cür səciyyələndirir: “Aktyor öz rolunun rejissoru sayılır: yəni, mətn üzərindəki düzəlişlər qurtaran kimi o, səhnədə və yaxud qurama dekorda bilavasitə işə başlayır;

- rolun “sxemini” yaratdığı dövrdə o, bütün pyesi başdan-axıra qədər (heç olmasa əsas hadisələri) səhnədə məşq edir;

- aktyorun yaradıcı aparatının sinxron işi, maksimal dərəcədə ifadəli teatr dilinin – hərəkəti, işi üzə çıxarır;

-yaradıcılıq prosesinə şüurlu təsir göstərir;

-hər bir iştirakçının ayrı-ayrılıqda ali məqsədi və ana xətti müəyyənləşir” [3, 12].

Məhz bu səbəbdən müəllim məşq prosesində əməli təhlili bütün ciddiyyəti ilə tələbələrə çatdırmalı, bu işin gələcək fəaliyyətdə mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu göstərməli, dərk etdirməlidir. Buna görə də o, il boyu tələbələri yuxarı kurs tələbələrinin tamaşalarında kütləvi səhnələrdə iştirak etməyə alışdırmalı və bu tamaşalarda tələbələrin əldə etdikləri nəticələri sənətə münasibətləri, əldə etdikləri biliyi təcrübədə tətbiq edib-edə bilməmələrini təhlil etməlidir.

Əməli təhlil, bu bəhs böyük K.S.Stanislavski tərəfindən çox yaxşı işlənmiş və hazırlanmışdır. K.S.Stanislavskidən sonra bu gözəl irs M.O.Knebel, Q.V.Kristi və V.O.Toporkov tərəfindən məharətlə inkişaf etdirilmişdir. Əməli təhlil eyni zamanda görkəmli Sovet rejissorlarından V.Meyerhold, A.Tairov, A.İsgəndərov, M.Məmmədov tərəfindən yaradıcı bir münasibətlə zənginləşdirilmiş rolun dərk edilməsi, onun mənə dərinliyinin üzə çıxarılma yolları açılmışdır. Bu, K.S.Stanislavski “sistemi”nin inkişaf tələblərindən irəli gələn gözəl bir keyfiyyətdir və bu sistemin doqmatik olmadığı sübuta yetirən bir cəhət kimi qiymətlidir. Həm də aktyorların professional vərdişlərini artırır.

Aktyor sənətindən dərs deyən müəllim və kursun rəhbəri səhnədə tələbə-aktyor danışarkən ona xüsusi fikir verməli, az və ya heç sözü olmayanlara xüsusi diqqət yetirməlidir ki, onlar susarkən belə hərəkətin inkişaf prosesini dəqiq, ardıcıl şəkildə izləyə bilsinlər. Digər tərəfdən kurs müəllimi bütün səhnədə iştirak edənlərə eyni zamanda əhəmiyyət və diqqət yetirməli, onları daxilən duymalı, təbii-üzvi, canlı ifa tərzindən kənara çıxmaqlarına çalışmalıdır. Bu yolla tələbə-aktyor sənətin realist yaradıcılıq yollarında irəliləmək imkanı əldə edə biləcək.

Aktyor daxilən duyub dərk etdiyini onun professionallıq baxımından inkişafına təsir göstərən cəhətləri mənimsəməli, öz yaradıcılıq arsenalınınin tədricən zənginləşdiyini dərk edib ifadə etmə vərdişini arasıkəsilməz surətdə təkmilləşdirməlidir. O, təklif olunan vəziyyətin tələblərinə müvafiq orqanik oyun tərzini nümayiş etdirməlidir. Hadisə və faktlara düzgün və obyektiv münasibət, tərəf-müqabilə rabitə həmişə ciddiyyətə,

dərketmə yolu ilə ifadə olunmalıdır. Rol üzərində işə başlamaq üçün aktyor “tamaşada rolu nə üçün oynayacaq?” sualına cavab verməli, yəni, bir aktyor kimi özünün ali məqsədini müəyyən etməlidir” [1, 180].

Bu tələbə-aktyorun professional sənətkar kimi tərbiyə olunub yetişməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Məşq prosesində səhnə arası həyatı canlandırmaq üçün etüdlərin əhəmiyyətini azaltmaq olmaz. Çünki, etüd tələbəyə gələcək rolun daxili duyğuları ilə ardıcıl yaşamağı öyrədir. Əgər tələbə pyesdəki və yaxud parçadakı hər hansı bir rolu, vəziyyəti dərk etməkdə çətinlik çəkirsə həmin vəziyyətə münasib etüd seçib məşq etmək məsləhətdir.

Tələbə-aktyor təbiiliyi ardıcıl olaraq başa düşməli, dərk etməli, mizanları mənimsəməli və izah etməyi bacarmalıdır. Çünki mizan fikrin ifadəsidir. Bütün bu məsələlər kurs müəlliminin rəhbərliyi altında aparılmalı və başa çatdırılmalıdır.

Tələbə bilavasitə özü müstəqilliyə xüsusi fikir verməlidir. O, çalışmalıdır ki, əsas məsələni ikinci dərəcəli hadisələrdən fərqləndirsin. O, pyesin ana xəttinə fəal kömək edə bilməyən hər bir cəhəti seçib aradan götürə bilməlidir. Pyesdəki ali məqsəd ifaçı-aktyor vasitəsilə üzə çıxarılmalıdır. Bu incə məsələ müəllimlikdə mühüm məsələdir. Müəllim aktyorun da ideya mövqeyinin möhkəm olmasına çalışmalı, onun müstəqil düşüncə və qabiliyyətini özünün təsiri altına salmamalıdır. Bu yolla dramaturqun ideya-bədii mövqeyini obrazlı şəkildə açmaq olar.

Tələbə qarşısında duran mühüm yaradıcılıq məsələsini konkret olaraq başa düşüb onu həyata keçirmək üçün özü sənətin müasir tələbləri fəvqündə durmağa can atmalı, sənətin nəzəri və təcrübi qanunauyğunluğunu bilməlidir.

Pedaqoq əsəri şərh edərkən çalışmalıdır ki, əsas fikri başa salarkən diqqət etməsin, o tələbəni elə bir səviyyəyə çatdırmalıdır ki, tələbə özü pyesi şərh edə bilsin. Əlbəttə, müəllim pyeslə əlaqədar olan vəziyyəti aydın misallarla tələbəyə başa salmalı və ona kömək etməlidir. Personajın hər bir parçasındakı məqsədi, fikri bu yolla dərk etdirib canlandırmağa nail olmaq mümkündür. Bir kəlamı yada düşür: “İcraçı olma, müəllif ol” [4, 39].

Rol üzərində ilkin iş prosesi zamanı söz üzərində işə səhnə danışığında nə dərəcədə əhəmiyyət verildiyini müəllim özü yoxlamalı və düzgün istiqamətdə olub-olmamasına fikir verməlidir. Aktyor sənəti müəllimi eyni zamanda lazım gələrsə səhnə hərəkəti və vokal dərslərinə də nəzarət etməli, tələbənin hazırlıq işlərinə, fəallığına və dərketmə prosesinə nəzarət etməlidir. Qüsurları vaxtında tələbələrə başa salmalıdır.

Dediklərimizə yekun vurmaq olarsa, deməliyə ki, yuxarıda deyilmiş bütün fikirlər ciddi və səliqə ilə yerinə yetirilərsə gözəl nəticələr əldə edilməsinə şəffaf şəkildə yol açılmış olar.

Сона Микаилова

Роль педагога на начальных этапах работы студента-актера над ролью

Резюме: В статье «Роль педагога на начальных этапах работы студента-актера над ролью» проведено обширное исследование начального процесса работы студентов-актеров над ролью. Основное направление статьи автор сосредоточил на практических способностях студентов, занимающихся актерским мастерством, и дал необходимые рекомендации актерам-педагогам в этом направлении. В ходе исследования также были рассмотрены работы К.С. Станиславского и других педагогов в этом направлении.

Ключевые слова: Актер, педагог, искусство, театр, репетиция, роль, подготовка спектакля, образ, опыт, педагог.

Sona Mikailova

The Role of the Teacher in the Initial Stages of the Actor Student's Work on the Role

Summary: In the article "The role of the teacher in the initial stages of the work of the student actor on the role", an extensive research was conducted on the initial work process of the student-actors on the role. The author focused the main direction of the article on the practical abilities of students engaged in acting, and gave the necessary recommendations to actor-pedagogues in this direction. During the research, the work done by K.S. Stanislavski and other educators in this direction was also reviewed.

Keywords: Actor, pedagogue, art, theater, rehearsal, role, preparation performance, image, experience, pedagogue.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. B.Zaxava. Aktyor və rejissor sənəti. Maarif. Bakı 1984.
2. Q.Kristi Stanislavski məktəbi əsasında aktyor tərbiyəsi. Tərcümə edən: Əzizağa Quliyev. Maarif. Bakı, 1979.
3. Hacıyeva Z. “Hərəkətli təhlil metodu” rejissor-pedaqoqun tələbələrlə işinin əsasıdır. Metodiki göstəriş. BDU mətbəəsi. Bakı, 1986.
4. İsrafilov İ. “Stanislavski və aktyor sənətinin qrammatikası”. Zərdabi nəşr MMC, Bakı, 2021.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 22.11.2024